

ДЕТЕРМИНИРАЧКИТЕ СТРУКТУРИ ВО МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ДВИЖЕЊЕ ВО XIX ВЕК

д-р Наташа Котлар-Трајкова, д-р Лилјана Гушевска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, во Скопје
Институт за национална историја, Скопје

Клучни зборови: македонско национално движење, македонски народен јазик, јазичен конфликт, внатрешни структури

Key words: Macedonian national movement, Macedonian dialect language, linguistic conflict, internal structures

Основната цел на овој прилог е да се идентификуваат детерминирачките внатрешни структури кои ја креираат физиономијата на македонското национално движење и ги истакнуваат неговите специфичности. Притоа, терминологијата што ја користиме ја позајмуваме од општите теории за национализмот, но нејзиното значење го определуваме во однос на конкретните појави и процеси што сакаме да ги проследиме.

Ако се има предвид фактот дека самата внатрешна (посредничка) структура, по дефиниција, бара реформирање или преобразба, тогаш еден од основните фактори кои ги сметаме за појдовни кога станува збор за македонското национално движење е т.н. лингвистички, односно јазичен конфликт. Овој аспект го изделуваме како детерминирачки, зашто на него се надоврзуваат или барем паралелно со него се создаваат конфликтите на интереси. т.е. односот помеѓу општествените, економските и политичките интереси и етничките разлики (Воева, 2010: 33). Улогата што ја игра борбата за народен јазик и култура, т.е. лингвистичкиот конфликт, бил разгледуван од истражувачи кои ја дефинираат нацијата следејќи ги политичките линии (на пр., Роџерс Брубакер, Чарлс Тили, Ернест Гелнер и др.) (Воева, 2010: 34). Од друга страна, Мирослав Хрох повикува на тоа истражувањата да се насочат во рамките на општествената функција на јазичните односи и на симболичката вредност на јазикот во создавањето на нацијата. Во таа смисла, тој истакнува дека јазичното прашање се развива во пет последователни фази: одбрана и глорифицирање на јазикот, обиди за кодификација на јазикот, бран на општествена модернизација, која претпоставува културна стандардизација преку „интелектуализација“ на народниот јазик (медиумите, литературата, театарот) и воведување на народниот јазик во училиштата (така што пишаниот јазик ќе ја

исполни својата општествена и комуникациска улога), до барање за еднакви јазични права (Voeva, 2010: 35)¹.

Пресликано на македонска почва, овие фази имаат поинаква содржина. Всушност, условно кажано, првата фаза е одбележана од барањата за книги, а подоцна и на периодика на народен јазик финансирани од сè побројната читателска публика која има потреба од нив (секако, притоа ја имаме предвид пред сè црковнословенската писмена традиција од претходниот период). Ова, всушност, повеќе е изразено преку заложбите за книжевна продукција на народен јазик отколку некакво негово глорифицирање. Блаже Конески забележува дека писателите и преведувачите од првата половина на XIX век пишувањето на народен јазик „поскоро го разбираа како 'понизок' стил во однос на 'повисокиот' што го претставуваше црковнословенскиот јазик“².

За одбрана на јазикот можеме да зборуваме тогаш кога доаѓа до конфликт со туѓиот, наметнат јазичен код (и на културно-просветен и на црковен план, изразено преку ширењето на изданијата на други словенски јазици, но и на грчки јазик и богослужбата на туѓ јазик). Како што е познато, Цариградската патријаршија создала широк фронт за ширење на елинизацијата³. Имајќи го предвид милет-системот, лингвистичкиот конфликт во нашиот случај конкретно се дисперзира во поширок општествен и социјално-економски конфликт. Како резултат на тоа, во 50-тите години од XIX започнало организираното директно спротивставување на македонското граѓанство против грчката духовна и економска доминација, чија основна цел е да се потисне грчкиот јазик од училиштата особено во јужна и југозападна Македонија и да се замени со „живиот народен јазик“ (Жинзифов, 1964: 46), а во црковната богослужба да се воведат црковнословенскиот јазик и да служат свештеници од автохтоно потекло. Ова е периодот на појава на т.н. национални мобилизатори или агитатори, чија активност резултира со сплотена и организирана народна акција. Во именуваната временска рамка, ова најдиректно можеме да го поврземе со личноста на Димитар Миладинов, чие дејствување има влијание врз поширокиот македонски простор. Следната деценија ја одбележува уште една значајна фигура на македонската Преродба (и не само на Преродбата) – Григор Прличев. Во таа смисла, неговата *Автобиографија* нуди интересен и значаен материјал за дејствувањето и обемот на грчката

¹ Поопширно за конфликтите, в. Hroch, 1996: 86-88.

² За илустрација на ова, Конески го наведува предговорот кон книгата *Утешение грешним* на Кирил Пејчиновиќ, во кој Теодосиј Синаитски, преку онаа изводредна метафора за народниот јазик како клуч од железо и од челик што го отвора срцето на простиот човек, ја искажува суштината на ваквото сфаќање (Конески, 1986а: 9).

³ Тоа го прави ангажирајќи најнапред грчки свештеници и учители, а подоцна и картографи, статистичари, дипломатски претставници и сл. и отворајќи училишта.

пропаганда, што во некои македонски градови, каков што бил, на пример, и неговиот роден Охрид, резултирало со целосно потиснување на словенското писмо и на словенскиот јазик во образованието и во богослужбата.

Заложбите за воведување на народниот јазик во училиштата и на црковнословенскиот јазик во богослужбата се особено присутни од средината на XIX век, па во текот на целиот разгледуван период. Имајќи го предвид поширокиот општествено-политички и културен контекст, тие се одвиваат со различен интензитет и со постојани осцилации.

Во исто време се актуелизира расправата за физиономијата и за народната основа на писмениот јазик. Оттука произлегуваат и различните концепции чија еволуција ја следиме од крајот на 50-тите години од XIX, па сè до конечната кодификација на македонскиот јазик во 1945 година. Во именуваниот период се промовира концепцијата за заеднички јазик за Македонците и за Бугарите, чиј идеен творец бил учениот филолог отец Партениј Зографски, кој има редица свои истомисленици и следбеници. Така, во својата статија „Мисли за Болгарский-от јазик“ од 1858 г.⁴ тој прави обид да ги систематизира разликите помеѓу бугарските и македонските говори, изнесувајќи ја идејата за западномакедонското наречје како основа на заедничкиот јазик. Но тој не се задржува само на оваа стручна филолошка експликација, туку и практично ја применува, пишувајќи во основа на својот роден галички дијалект, но со респектирање на повеќе елементи од поширокиот македонски јазичен простор и со примеси од бугарскиот јазик. Индикативно за овие идеи е и она што го наведува Кузман Шапкарев (еден од приврзаниците на струјата на П. Зографски) во предговорот на својата *Гол'ма Българска Читанка* од 1868 г. Имено, наречјето (јазикот – забел. наша) што го употребил во ова свое дело тој го определува како „Западно-Македонско, смешан с денешното писмено Българско наречие“ (Конески, 1986в: 52). Подоцна се пројавуваат низа такви обиди за воспоставување норма како во изборот на графијата така и во изборот на другите јазични особености, кои честопати имаат казационален карактер, со цел да се претстави конкретен материјал на македонски народен јазик. Ова се должи на фактот што во ситуација на непостоење на една општоприфатена норма, секој пишувач бил поставен пред предизвикот да ја определи сопствената практика на пишување, на што, пак, влијае образованието, идеолошката определба, но и други фактори. Во рамките на тие обиди треба да се издели предговорот на Зборникот на Миладиновци, каде што Константин Миладинов дава детална елаборација за применетата правописна практика, потоа јазичниот потфат оживотворен преку

⁴ Повеќе за ова, како и за лингвистичките познавања на П. Зографски, в. Конески, 1986в: 101-110.

списанието „Лоза“, при што свесно биле занемарени правилата на официјалниот бугарски правопис со воведување повеќе фонетски правопис, но и низа македонски особености⁵. Сепак во најголема мера и во најчиста форма овие обиди наоѓаат израз пред сè во мислата и активноста на Ѓорѓија Пулевски, а како конкретен концепт и негова реализација кај Темко Попов и кај Крсте Мисирков, а подоцна кај Коста Рацин. Во таа смисла, на пример, кај Т. Попов се забележува една сериозен исчекор во неговото сфаќање за јазикот на кој треба да се изразува. Секако, овде го имаме предвид јазикот на кој е напишана Привремената програма, на пример, наспроти оној во неговата расправа *Кој је крив*⁶. Б. Конески со право забележува: „Кај Темко Попов во осумдесеттите години имаме веќе наполно преминување на еден систем азбучен и правописен што е близок и до нашиот денешен систем, а близок и до системот на Мисирков, така што Мисирков во Темко Попов и во другите луѓе има свои претходници“ (Конески, 1986б: 23).

По заедничкиот антипатријаршки настап на македонското и на бугарското граѓанство и по востановувањето на Бугарската егзархија (1870), и општествениот и социјално-економскиот конфликт добиваат нова димензија. Економското опаѓање на црковно-училишните општини во 70-тите години било директна причина за интензивирањето и наметнувањето на бугарското влијание во Македонија. Ова набргу предизвикало незадоволство, изразено преку ново граѓанско раздвижување против *општествената и умствена парализија* (Стаматоски, 1986: 234), како што Т. Попов ја определува ваквата состојба.

Кризата на државно-правниот систем и агресивната пропагандна дејност на соседните балкански држави во културно-општествениот живот на Македонците ја создале основата за појава на новата внатрешна структура олицетворена во организираното македонско револуционерно движење. Неговата појава во споменатиов период била логична последица на конкретните општествено-економски и геополитички услови во османлиската држава Димески, 1982: 475-477). Тоа претставува повисока етапа во развојот на народноослободителната борба на македонскиот народ од крајот на XIX век. Во него биле вградени искуствата од претходните ослободителни потфати на македонскиот народ – Разловечкото од 1886 г. и Македонското (Кресненското) востание од 1878 година и особено искуствата од антипатријаршиските и антиегзархиските борби. Така, МРО претставува држава во држава, како што ја

⁵ Повеќе за ова, в. Стаматоски, 1998: 67-84.

⁶ Во времето на настанувањето на Привремената програма, Т. Попов работи како економ на пансионот на Егзархиската гимназија во Солун. Оттука не изненадува фактот што тој го користи бугарскиот јазик и правопис.

карактеризираат понекогаш, односно детерминирачка внатрешна структура што означува цела една етапа во македонскиот историски развој, и тоа многу значајна. Со неа започнал процесот на организирање на ослободителното дело со „чисто внатрешен македонски карактер“ (Арсов, 1927: 11-12). Нејзини базични определници биле: зачувување на територијалната целост на Македонија во рамките на османлиската држава и здружениот отпор на народот кого го мотивирале „подлабоки, пореални и поблиски до неговиот живот и неговата положба причини, одошто некакви патриотски одвлечени илузии“ (Петров, 1971: 107).

Значаен чинител во споменатата структура, кој, пак, внесува нов идеен импулс во Организацијата се социјалистите. Тие биле свесни дека во конкретното историско време борбата на македонските револуционери се одвива во многу поразлични услови, за што Никола Русински пишува: „Грчките, српските и бугарските револуционери, работеа во подруги политички и економски услови“ (Петров-Русински, 1997: 152). Тоа барало приспособување на македонското револуционерно движење кон актуелните услови, каде што „капиталот“ бил „командант на светската политика“ (Петров-Русински, 1997: 152). Во релација со неговата социјалистичка определеност, тоа значело: револуционерни промени и на социјален и на политички план преку борба против султановиот апсолутизам (монархизмот) и ригидниот општествен систем.

Внатрешната структурата на ТМОРО, како револуционерно движење, ја сочинувале субјекти со различна социјално-политичка и идеолошка насоченост, со декларирани општествени одговорности, со конципирани идеи за политичко организирање и дејствување, со своја програма, стратегија и доктрина за трансфер на власта.

Овде се задржавме само на суштинските детерминирачки внатрешни структури на македонското национално движење. Во временски контекст, нашата анализа се протега до крајот на XIX век, зашто на почетокот од XX век ова движење доживува сериозни трансформации. Како што е познато, по Младотурската револуција (1908) условите за дејствување и развој на движењето сосема се измениле. Ова се однесува особено на периодот по Балканските војни и по Првата светска војна, кога географско-етничко-социјалниот простор Македонија останува поделен помеѓу трите балкански држави. На тој начин македонското население е вклучено во правно-политичкиот систем на различните балкански држави, каде што директно се соочува со својата изолираност, како од аспект на јазичното и културното непризнавање така и од аспект на постојаната економска и социјална маргинализација. И покрај фактот што движењето е веќе фрагментирано и без заедничко раководство, тоа продолжува да се развива. Во негови рамки се создаваат нови структури што го детерминираат

неговото дејствување, применувајќи различни тактики во зависност од внатрешните услови на секоја од балканските држави.

Литература:

- Арсовъ, П. п. 1927. *Произходъ на револуционното движење въ Македония и първит' стъпки на солунския „Комитетъ за придобиване на политическиот' права на Македония, дадени и отъ Берлинския договоръ“*. Бюлетинъ на вр'менното пр'дставителство на обединената бивша вътрешна Македонска револуционна организация. N° 8, София, 1919, 3; *Спомени на Гьорчо Петровъ (Съобщава Л. Милетичъ)*, София, 11-12.
- Димески, Д. 1982. *Македонското националноослободително движење во Битолскиот вилет (1893-1903)*, Студентски збор, Скопје, 475-477.
- Жинзифов, Р. 1964. *Публицистика*, т. I, Съставили Ц. Унджиева и Д. Леков, София, Издателство на Българската академия на науките, 46.
- Конески, Б. 1986а. *Македонската литература во XIX век. Македонскиот XIX век. Јазични и книжевно-историски прилози*, Скопје, Култура, 9.
- Конески, Б. 1986б. *Македонскиот писмен јазик во XIX век. Македонскиот XIX век. Јазични и книжевно-историски прилози*, Скопје, Култура, 23.
- Конески, Б. 1986в. *Партенија Зографски како граматичар. Македонскиот XIX век, Јазични и книжевно-историски прилози*, Скопје, Култура, 101-110.
- Конески, Б. 1959. *Кузман Шапкарев и другите следбеници на Партенија Зографски. Кон македонската преродба. Македонските учебници од 19 век (второ издание)*, Скопје, Институт за национална историја, 51.
- Петров, Ѓ. 1971. *Македонското ослободително дело*. Редакција на Г. Тодоровски, Скопје, Култура, 107.
- Петров-Русински, Н. 1997. *Спомени*. Предговор, редакција и коментар Д. Пачемска и В. Кушевски, Скопје, Институт за национална историја, 152.
- Стаматоски, Т. 1986. Т. Попов, *Кoj е крив. Борба за македонски литературен јазик*, Скопје, Мисла, 234.
- Стаматоски, Т. 1998. *Обидот на 'Лоза' да гради македонски јазичен стандард. Континуитет на македонскиот јазик*, Просветно дело, Скопје, 67-84.

- Boeva, L. 2010. *Rien de plus international. Towards a Comparative and Transnational Historiography of National Movements*, Antwerp, ADVN, 33.
- Hroch, M. 1996. *From National Movement to Fully-formed Nation: The Nation-building Process in Europe. Mapping the Nation* (Edited by Gopal Balakrishnan, With an Introduction by Benedict Anderson), London – New York, Verso, 86-88.

DETERMINATIVE STRUCTURES OF MACEDONIAN NATIONAL MOVEMENT IN THE 19TH CENTURY

Natasha Kotlar-Trajkova

Liljana Gushevska

Summary

The subject of our article is to make a general retrospective of determinative structures of the Macedonian national movement in the 19th century period. Our goal is to present the specific characteristics of the Macedonian national movement which, from the aspect of modern theories, does not make it a theoretical exception, but rather that it can be treated as an exception that proves the rule.

In this regard, the key topics that are considered are the linguistic, social, and economic conflicts with respect to the Macedonian national movement in the said period. The crisis in the state-legal system and the aggressive propaganda activity of the neighboring Balkan countries in the cultural and social life of the Macedonians formed the basis for the emergence of a new internal structure embodied in the organized Macedonian revolutionary movement.